

Medina Jama

MAAHANMUUTTAJATAUSTAISTEN LASTEN OSALLISUUS JA INTEGRAATIO

Vastuun diskursiivinen rakentuminen kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisten puheessa

TIIVISTELMÄ

Medina Jama: Maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuus ja integraatio – vastuun diskursiivinen rakentuminen kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisten puheessa

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimus

Tammikuu 2024

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää millaisia diskursseja maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuuden ja integraation ympärillä on. Tutkimuskysymyksenä oli: Kuinka vastuuta maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta ja integraatiosta rakennetaan diskursiivisesti kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa?

Tutkimusaineistona toimi vuosina 2020–2021 kerätty Child up: maahanmuuttajataustaisten lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten haastattelut. Aineistossa oli 25 haastattelua, joista valittiin tutkimukseen 7 haastattelua. Tutkimukseen valittiin aineistosta koulukuraattorien ja vastaanottokeskuksen työntekijöiden haastattelut, koska näissä haastatteluissa kysymykset kohdentuivat suoraan osallisuuteen ja integraatioon. Tutkimusmenetelmänä käytettiin diskurssianalyysiä. Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä käytettiin osallisuuden ja integraation käsitteitä.

Tutkimuksen tuloksena aineistosta löydettiin kolme diskurssia: yksilöä vastuuttava diskurssi, yhteisöjä vastuuttava diskurssi sekä yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi. Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa osallisuuden ja integraation onnistumisen tai epäonnistumisen nähtiin olevan riippuvainen yksilön omasta halusta ja motivaatiosta. Tässä diskurssissa myös omaan kulttuuriseen ja uskonnolliseen taustaan sitoutuminen nähtiin hidasteena ja esteenä osallisuuden ja integraation toteutumiselle. Yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissa vastuu maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta ja integraatiosta asetettiin sekä kantasuomalaiselle yhteisölle ja maahanmuuttaja yhteisölle. Tässä diskurssissa painotettiin yhteistyötä ja yhteisöllisyyden tärkeyttä. Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa painottui eri instituutioiden rooli osallisuuden ja integraation onnistumisessa. Lisäksi palvelurakenteiden parantaminen sekä lasten turvapaikkaprosessin nopeuttaminen nähtiin keskeisinä osallisuuden ja integraation toteutumisen kannalta. Tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että haastatellut kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaiset vastuuttivat maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta ja integraatiosta yksilöitä, yhteisöjä ja yhteiskuntaa.

Avainsanat: Osallisuus, integraatio, kotoutuminen, maahanmuutto, diskurssianalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen tausta ja aikaisemmat tutkimukset	3
3	Osallisuus ja integraatio	5
4	Tutkimusasetelma	9
	4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys	9
	4.2. Aineisto ja eettiset kysymykset	9
	4.3 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä	10
5	Tulokset	12
	5.1 Yksilöä vastuuttava diskurssi	13
	5.2 Yhteisöjä vastuuttava diskurssi	15
	5.3 Yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi	17
6	Johtopäätökset ja pohdinta	20
	Lähteet	23

1 Johdanto

Globaalina ilmiönä maahanmuutto on osa yhteiskuntamme arkea. Maahanmuutto Suomeen on kasvanut viimeisten vuosikymmenten aikana merkittävästi. Tilastokeskuksen (2023) julkaiseman raportin mukaan maahanmuutto Suomeen on lähes kolminkertaistunut vuodesta 2000 vuoteen 2022. Esimerkiksi Helsingissä 18 % väestöstä puhuu äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea (Helsingin kaupungin tilastokeskus 2023). Koko Suomen lapsiväestöstä noin 10 prosentilla on maahanmuuttajatausta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2021). Koska Suomen väestö kasvaa maahanmuuton vaikutuksesta, on selvää, että maahanmuuttajataustaiset lapset ja nuoret ovat tulevaisuutemme rakentajia.

Maahanmuuttajataustaisten lasten ja heidän perheidensä osallisuuden, integraation ja kotoutumisen kysymykset ovatkin erityisen ajankohtaisia teemoja koko yhteiskunnalle ja sen kaikille yhteiskuntasektoreille. Maahanmuutto on keskeinen teema politiikassa sekä paljon esillä mediassa. Maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta tehtävä tutkimus on tärkeää muun muassa lasten ja nuorten identiteettien ja hyvinvointia tukevien kasvuympäristöjen, yhdenvertaisen osallisuuden sekä yhteiskunnallisen kehityksen näkökulmasta. Varhaiskasvatuksen ja koulujen on toimittava kotouttamisen edistämiseksi lasten ja nuorten identiteettien, oppimisen, hyvinvoinnin sekä integraation vahvistajana huomioiden kaikkien lasten oikeudet. (Valtioneuvosto 2021.)

Ymmärrys demokratiasta ja yhdenvertaisista osallisuuden mahdollisuuksista ovat kytköksissä toisiinsa. Lapsille ja nuorille koulu on arkipäiväisin demokratiakäsityksen muokkaantumisympäristö. Tosiasialliseen yhdenvertaisuuteen ja osallisuuteen rakentuva koulu voi parhaimmillaan kannustaa oppimaan ja vahvistamaan kaikkien identiteettiä, sosiaalista pääomaa ja luottamusta omaan osaamiseen. Tutkimus maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta voi auttaa tunnistamaan tekijöitä, jotka edistävät tai estävät heidän menestymistään koulussa ja yhteiskunnassa. Peruskoulu on sosiaalinen ympäristö, jossa lapset todennäköisimmin tutustuvat eri kulttuuritaustaisiin oppilaisiin. Näin he oppivat sosiaalisia taitoja, jotka mahdollistavat kulttuurisesti moninaisessa yhteiskunnassa toimimisen. (Kannisto 2019, 156.)

Yhteiskunnallisten instituutioiden edustajina kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaiset ovat keskeisessä roolissa maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten osallisuuden

ja integraation onnistumisessa. He ovat avainasemassa osallisuuden ja integraation edistämässä ja niitä tukevien käytäntöjen kehittämässä, joten heidän käsitysten ja näkemysten tutkiminen on ratkaisevan tärkeää. Lisäksi tutkimustulokset voivat tarjota tietoa päätöksentekijöille ja ammattilaisille siitä, miten kasvatusta ja sosiaalipalveluita tulisi kehittää ja muokata maahanmuuttajataustaisten lasten ja heidän perheidensä voimavaroja paremmin tunnistaviksi. (Lindblad 2016, 121). Tutkimus voi lisätä ymmärrystä näiden lasten tarpeista ja antaa edellytykset tehokkaampien, oppilaslähtöisempien ja vaikuttavampien käytäntöjen kehittämiseksi.

Tutkielmassani keskityn selvittämään, kuinka vastuuta maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta ja integraatiosta rakennetaan diskursiivisesti kasvatusta ja sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa. Tutkielmani etenee siten, että aluksi kerron tutkimuksen taustasta ja aiemmista tutkimuksista liittyen maahanmuuttajataustaisiin lapsiin ja heidän osallisuuteensa ja integraatioon. Tämän jälkeen avaan tutkielmani teoriataustaa eli osallisuuden ja integraation käsitteitä. Sen jälkeen esittelen tutkimusaineistoni, pohdin tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä sekä esittelen tutkimusmenetelmäni. Tämän jälkeen esitän tutkimukseni tulokset eli löytämäni diskurssit. Lopuksi teen yhteenvedon johtopäätöksistäni ja pohdin millaisia jatkotutkimuksia olisi perusteltua tehdä aiheesta.

2 Tutkimuksen tausta ja aikaisemmat tutkimukset

Suomen koko väestöstä ulkomaalaistaustaisia on yhdeksän prosenttia eli noin 470 000 henkilöä. Vuoden 2021 lopussa 12–29-vuotiaita ulkomaalaistaustaisia oli 113 115 henkilöä, mikä on 11 % koko väestön saman ikäisistä nuorista. Kaikista ulkomaalaistaustaisista noin neljännes (24 %) kuuluu 12–29-vuotiaiden ikäluokkaan. 78 % ulkomaalaistaustaisista 12–29-vuotiaista kuuluu niin sanottuun ensimmäiseen sukupolveen eli he ovat syntyneet ulkomailla ja muuttaneet Suomeen ja 22 % Suomessa syntyneeseen toiseen sukupolveen. (Eid & Castaneda 2023, 5.) Maahanmuuttajataustainen väestö on nuorta ja perheellistymisikäistä. Yhä useampi syntyvä lapsi, tuleva oppilas ja opiskelija, työntekijä tai asiantuntija on jo nyt maahanmuuttajataustainen.

Tehtäessä yleistyksiä maahanmuuttajista on tärkeä muistaa, että ulkomaalaistaustaiset lapset ja nuoret ovat hyvin moninainen ihmisryhmä tarkasteltaessa sitä taustamaiden, kielten, maahantulon ajankohdan, iän, sosioekonomisten asemien, perhemuotojen ja elämäntilanteiden sekä maahanmuuton syiden perusteella. Vaikka kaikki yksilöt eivät ole haavoittuvia, on huomioitava syntyperään liittyvän vähemmistöaseman voivan lisätä haavoittuvuusriskejä. (Eid & Castaneda 2023, 6.)

Haavoittumisriskit liittyvät myös laajempiin yhteiskunnallisiin hyvinvointi- ja terveyseroihin, jotka kytkeytyvät maahanmuuttajataustaisten perheiden koulutus-, työllisyys-, tulo- ja asumiseroihin. Eidin ja Castanedan (2023) mukaan ulkomaalaistaustainen nuori asuu neljä kertaa todennäköisemmin pienituloisessa perheessä kuin suomalaistaustainen ja yleisemmin yhden vanhemman kanssa. Lisäksi ulkomaalaistaustaisen nuoren äidin koulutustaso on keskimäärin alhaisempi kuin suomalaistaustaisilla nuorilla ja keskusteluvaikeuksia koettiin useammin ulkomaalais- kuin suomalaistaustaisten nuorten perheissä. Lisäksi ulkomaalaistaustaiset ovat yliedustettuina lastensuojelun asiakaina. Ruotsissa tehty tutkimus osoittaa, että sosiaalipalveluissa esiintyy perusteettomia eroja eri ryhmien kohtelussa eli palvelut eivät toimi yhdenvertaisesti kaikille lapsille. Maahanmuuttajataustaisille pojille tehdään vähäisemmässä määrin päätöksiä tukitoimenpiteistä kuin Ruotsissa syntyneille pojille huolimatta samanlaisesta tarpeesta. Lisäksi lasten osallisuus yleisesti toimenpidettä koskevassa päätöksenteossa ja suunnittelussa on vähäinen. (Vårdanalys 2018, 5.)

Eriarvoistumisen ehkäisemiseksi tarvitaan laaja-alaista osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämistä eri toimijoiden suunnitelmallisella yhteistyöllä. Lisäksi tarvitaan avointa vastaanottavuutta ja sitä tukevia toimenpiteitä koko yhteiskunnalta. Yhteiskunnallisten ja sosiaalisten rakenteiden vieraus vaikuttavat koko perheeseen aiheuttaen haasteita kotoutumiseen. Tästä syystä on erityisen tärkeää tiedostaa maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä osallisuutta ja kotoutumista ehkäisevät ja edistävät tekijät. (Työ- ja elinkeinoministeriä 2021.)

Kotoutuminen ja osallisuus ovat maahanmuuton käsitteitä, jotka kytkeytyvät myös terveyteen ja hyvinvointiin. Vaikka suurin osa maahanmuuttajataustaisesta lapsiväestöstä voi hyvin, on tämän väestöryhmän hyvinvointi- ja terveysriskit tärkeä tunnistaa. Suomessa maahanmuuttajien lapsilla on mm. todettu olevan vaikeita autismikirjon häiriöitä. Afrikasta ja Lähi-Idästä tulleiden äitien lapsilla oli noin 50-kertainen vaikean autismikirjon riski verrattuna suomalaistaustaisten äitien lapsiin. Alkuraskauden D-vitamiinipuutteen mahdollista vaikutusta ilmiöön on syytä tutkia. (Suomen Lääkärilehti 2022:77.)

Ruotsissa tehdyn Barnombudsmannen (2021) tutkimuksen tulokset osoittavat, että rasismi on eri variaatioineen osa maahanmuuttajataustaisten lasten arkipäivää jo varhaisesta lapsuudesta lähtien. Lapset altistuvat rasismille eri ympäristöissä sekä muiden lasten että aikuisten taholta. Monet kokivat erityisesti koulussa rasistisen kielenkäytön normalisoitumista. Osallisuuden ja kotoutumisen esteeksi arvioitiin myös vapaa-ajan harrastuksissa kohdattu rasismi. Harrastuksissa epäasiallisesta kohtelusta raportoi Suomessa noin 10 % vähemmistötaustaisista nuorista. (Salasuo 2020, 78–79.)

Maahanmuuton konteksti haastaa lapsen ja nuoren identiteetti-prosessia. Identiteetti muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa jo varhaisessa sosialisatiossa ja se määrittää ihmisen minäkäsitykseksi. Samaistuminen itselle merkityksellisiin ryhmiin on olennainen osa persoonallista identiteettiä, sen kehittymistä ja kokonaisvaltaista hyvinvointia. Ihmisen perustarpeisiin kuuluu kokemus yhteenkuuluvuudesta, joka kytkeytyy hyväksytyksi tulemiseen ja ryhmiin integroitumiseen. (Jenkins 2014, 5–8.) Tämä on olennainen tekijä identiteetin ja identiteettien rakentumisessa ja tärkeä yksilön kotoutumiselle ja osallisuuden kokemukselle.

Kuulumisen ja osallisuuden kokemusten on havaittu liittyvän oppilaiden hyvinvointiin, yleiseen elämäntyytyväisyyteen ja oppimistuloksiin. Kouluympäristössä pyritään vahvistamaan kaikkien oppilaiden kuuluvuutta ja osallisuutta. Sosiaalisen integraation ja sosiaalisten suhteiden on todettu olevan keskeisiä tekijöitä maahanmuuttajataustaisten oppilaiden menestyksen kannalta ja niiden muodostuminen on hyvin riippuvainen kielitaidon omaksumisesta ja oppilaan omasta oppimishalusta uuden ympäristön kieliä kohtaan. Koulutusmahdollisuudet eivät kuitenkaan ole oppimishalusta huolimatta kaikille oppilaille samanlaisia. PISA- tuloksien, suomea toisena kielenä puhuvien oppimistuloksien perusteella on havaittu epätasa-arvoisuutta. Koulutusmahdollisuuksien epätasa-arvoisuus näkyy myös maahanmuuttajataustaisten nuorten koulutusmahdollisuuksia ja koulutussiirtymiä käsitelleissä tutkimuksissa. Epätasa-arvoisuuden voidaan osittain nähdä johtuvan koulujärjestelmän rakenteista. Koulujärjestelmän rakenteet eivät välttämättä tunnista tai tunnusta maahanmuuttajataustaisten oppilaiden taitoja. (Alisaari & Kaukko & Heikkola 2022, 3.)

3 Osallisuus ja integraatio

Teoriataustana tutkielmassani käytän osallisuuden ja integraation käsitteitä ja teoriaa. Integraation rinnakkaiskäsite on kotoutuminen. Käsitteet ovat päällekkäisiä ja niitä käytetään usein synonyymeina sekä tutkimuskirjallisuudessa että tutkimusaineistossani. Tästä syystä käytän niitä tutkielmassanikin samaa asiasisältöä tarkoittavina termeinä.

Osallisuus heijastaa yksilön kykyä integroitua erilaisiin hyvinvointiresursseihin ja rakentaa syvällisiä vuorovaikutussuhteita. Se merkitsee myös vaikutusmahdollisuuksia omaan elämänkulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin ja palveluihin. Osallisuus manifestoituu kolmella tasolla: Ensimmäisellä tasolla se ilmenee päätösvaltana omassa elinympäristössä, kykynä säännellä valintojaan ja ymmärtää ympäröivä toimintaympäristö selkeänä, hallittavana ja ennakoitavana. Toisella tasolla osallisuus näkyy vaikuttamisen prosesseissa, joissa yksilö voi osallistua yhteisöihin, palveluihin, asuin ympäristöön tai laajemmin yhteiskuntaan. Kolmannella tasolla osallisuus ilmenee paikallisesti, kun yksilö pystyy osallistumaan yhteiseen hyvään, edistämään merkityksellisten kokemusten syntymistä ja osallistumaan vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2017.)

Osallisuus yhteiskunnan eri osa-alueilla ei merkitse pelkästään fyysistä osallistumista, vaan siihen liittyy myös kokemus siitä, että kuuluu johonkin (Bäcklund & Kallio 2012, 42). Osallisuus ja integraatio ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan (2022) kotoutumisen tavoitteena on, että maahanmuuttaja kokee olevansa yhteiskunnan täysivaltainen jäsen, jolla on uudessa kotimaassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Integraatio edustaa laaja-alaista ja kompleksista prosessia. Se käynnistyy, kun yksilö siirtyy uuteen elinympäristöön, jossa lähes jokainen elämän aspekti muuttuu merkittävästi. Kotoutumisella (Laki kotoutumisen edistämiseksi 1386/2010) tarkoitetaan maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista ”kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen.”

Maahanmuuttajien integraatiota tai kotoutumista on kuvattu useissa tutkimuksissa, joissa sitä tulkitaan useiden eri osa-alueiden kokonaisuutena. Friedrich Heckmann (2005) on ryhmitellyt kotoutumisen neljään pääulottuvuuteen: kulttuurinen, vuorovaikutteinen, identiteettiin liittyvä ja rakenteellinen kotoutuminen. Kulttuurisella kotoutumisella viitataan moninlaisiin kognitiivisiin muutoksiin sekä käyttäytymisen, arvojen ja asenteiden transformaatioihin. Käsite kuvastaa paikallisten normien, tapojen ja sääntöjen sisäistämistä niin, että päivittäinen elämä uudessa ympäristössä sujuu vaivattomasti ja kulttuurien väliset konfliktit ovat harvinaisia ilmiöitä. Esimerkiksi paikallisen kielen hallinta muodostaa merkittävän osan kulttuurista kotoutumista. Vuorovaikutteellinen kotoutuminen korostaa sosiaalisia sidoksia eri väestöryhmien välillä. Yleisesti uskotaan, että mitä monipuolisemmat maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot ovat, ja mitä aktiivisemmin he ovat mukana vuorovaikutuksessa valtaväestön kanssa, sitä suotuisimmat mahdollisuudet heillä on integroitua ja osallistua yhteiskuntaan. Vuorovaikutus myös vahvistaa eri väestöryhmien välistä luottamusta. Identifioivassa kotoutumisessa keskitytään maahanmuuttajien identiteetteihin. Tähän kotoutumisen ulottuvuuteen liittyy yksilön kokemus siitä, että hän on täysivaltainen ja tasavertainen jäsen uudessa kotimaassaan. Tällaisten tunnekokemusten syntyminen liittyy kuitenkin usein vaatimus siitä, että myös muut yhteiskunnan jäsenet hyväksyvät maahanmuuttajan osaksi yhteiskuntaa. Rakenteellisen kotoutumisen käsite viittaa maahanmuuttajien asemaan yhteiskunnan taloudellisissa ja sosiaalisissa rakenteissa sekä siihen, miten

yhdenvertaisuus toteutuu näissä rakenteissa. Maahanmuuttajien integroituminen työmarkkinoille ja koulutusjärjestelmiin sekä pääsy terveydenhuoltoon ja muihin julkisiin palveluihin ovat rakenteellisen kotoutumisen keskiössä. Lisäksi poliittinen osallisuus luetaan osaksi rakenteellista kotoutumista. (Sipinen 2021, 327.)

Kulttuuriseen, vuorovaikutteiseen sekä identiteettiin liittyviin kotoutumisen ulottuvuuksiin liittyy vahvasti kulttuurisen ja sosiaalisen kompetenssin käsite. Yksilön osallistuminen yhteiskuntaan vaatii syvällistä ja laaja-alaista ymmärrystä sosiaalisesta ja kulttuurisesta toimintaympäristöstä. Tätä ymmärrystä kutsutaan kulttuuriseksi ja sosiaalseksi kompetenssiksi. Kulttuurinen ja sosiaalinen kompetenssi ilmenee yksilön hallitsemana tietona siitä, miten yleisesti kulttuurissa toimitaan, ajatellaan, ja yksilön kykynä tunnistaa erot toivottavan ja ei-toivotun käyttäytymisen välillä. (Huttunen 2004, 60.)

Integraatiokokonaisuuden hahmottamiseksi on kehitetty käsitteellinen viitekehys Ager & Strang (2008) toimesta ja se rakentuu neljälle kotoutumisen ulottuvuudelle, jotka muodostavat kotoutumisen keskeiset osa-alueet. Viitekehys on kuvattu seuraavassa kuviossa:

Ager, A. & Strang, A. (2008). *Understanding Integration. A Conceptual Framework*. *Journal of Refugee Studies*, Vol 21, 2, (s 166–191) <https://academic.oup.com/jrs/article/21/2/166/1621262> (vapaa käännös Hyvä alku Pohjanmaalla/Ritva Mertaniemi)

Kotoutumisen perustana ovat kotoutujan status, kansalaisuus ja oikeudet. Nämä tekijät määrittelevät sen, minkälaiseen kotoutumista edistävään tukeen ja palveluihin maahan muuttaneella on oikeus. Kansalaisuus ja oikeudet määrittävät yhteiskunnallisesti kotoutumiseen liittyviä odotuksia ja velvollisuuksia. Kotoutumisen mahdollistajia ovat kieli, kulttuurinen ja yhteiskunnallinen osaaminen sekä turvallisuus ja jatkuvuus. Nämä kaikki tekijät mahdollistavat kotoutumisen, mutta voivat muodostua myös prosessia hankaloittavaksi tai estäväksi. (Ager & Strang 2008, 181)

Sosiaaliset kontaktit muodostuvat kolmesta osa-alueesta. Näitä ovat omassa yhteisössä jaettuun identiteettiin rakentuvat sosiaaliset siteet, maahanmuuttajan muihin yhteisöihin orientoivat sosiaaliset sillat sekä sosiaalinen yhteydenpito vastaanottaviin yhteiskunnan instituutioihin, viranomaisiin ja palveluihin. Tässä kokonaisuudessa painotetaan kotoutumisen kaksisuuntaisuutta, vuorovaikutusta ja vastavuoroisuutta, joka edellyttää vastaanottavuutta ja avoimuutta koko yhteiskunnalta. (Ager & Strang 2008, 178.)

Neljäntenä elementtinä on kotoutumista edistävät keinot ja onnistuneen kotoutumisen tunnusmerkit tai tulokset. Ne ovat työ, asuminen, koulutus sekä terveys ja hyvinvointi. Nämä osa-alueet toimivat usein onnistuneena pidetyn kotoutumisen mittareina. Ne ovat tehokkaita keinoja, jotka parhaimmillaan edistävät kotoutumista, mutta usein vaikeutuessaan voivat hidastaa kotoutumista sen muillakin osa-alueilla. (Ager & Strang 2008, 169.)

Heckmannin (2005) ja Ager & Strangin (2008) integraation viitekehyksissä kuvatut kokonaisuudet ja osa-alueet limittyvät toisiinsa sisällöllisesti, vaikka hahmotusta kokoaavat käsitteet poikkeavat toisistaan. Molemmat viitekehykset elementteineen ovat päällekkäisiä osallisuuden määritelmien ja tavoitteiden kanssa.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millä tavoilla kasvatustieteelliset ja sosiaalialan ammattilaiset käsitteellistävät ja kuvaavat maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuutta ja integraatiota. Tavoitteena on löytää haastatteluista tietoa siitä, kenen vastuuna osallisuuden ja integraation edistäminen ja toteutuminen nähdään.

Tutkimuskysymykseni on: Kuinka vastuuta maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuudesta ja integraatiosta rakennetaan diskursiivisesti kasvatustieteellisten ja sosiaalialan ammattilaisten keskuudessa?

4.2. Aineisto ja eettiset kysymykset

Aineistonani tutkielmassa on Jousmäki, Henna & Hautamäki, Tiina & Kinossalo, Maiju Child-up: maahanmuuttajataustaisten lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten haastattelut. Aineisto on kerätty vuosina 2020–2021. Aineistossa on 25 haastattelua. Haastattelut on jaoteltu ammattinimikkeiden perusteella. Aineistossa on haastateltu tulkkeja, opettajia, koulukuraattoreja sekä vastaanottokeskuksen työntekijöitä. Aineistossa on sekä yksilö- että ryhmähaastatteluja. Rajasin aineistoa valitsemalla analyysiini viisi koulukuraattorin yksilöhaastattelua sekä kolme vastaanottokeskuksen työntekijöiden ryhmähaastattelua. Valitsemisessäni haastatteluissa osallisuudesta ja integraatiosta kysytään suoraan haastateltavilta, joten nämä valitut haastattelut sopivat hyvin tutkimusasetelmaani.

Vastaanottokeskuksen työntekijöiden ryhmähaastatteluissa haastateltavien ammattinimikkeitä olivat: sosiaalikasvattaja, sosiaaliohjaaja, nuoriso- ja vapaa-ajanohjaaja sekä omakielinen ohjaaja. Nämä kaikki haastatellut työntekijät ovat tiiviisti tekemisissä maahanmuuttajataustaisten lasten kanssa vastaanottokeskuksessa työskennellessään ja heidän työnkuvaansa kuuluu muun muassa lasten osallisuuden vahvistaminen ja integraation tukeminen.

Koulukuraattorien työkuvassa näkyy myös osallisuuden ja integraation teemat. Kuraattoreilla on keskeinen rooli oppilaiden, perheiden sekä yhteisöjen toimintakyvyn, sosiaalisen hyvinvoinnin, turvallisuuden ja osallisuuden edistämässä ja ylläpitämässä. Kuraattorin työnkuvaan kuuluu asiakkaiden vahvuuksien ja voimavarojen tunnistaminen ja niiden huomioiminen. Lasten ja nuorten mielenterveyden ja sosiaalisen ja koulutuksellisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen on kuraattorin työnkuvan keskiössä. (Talentia 2022.)

Tutkimuksessani ei ole tietosuojaan liittyviä eettisiä haasteita, sillä haastateltavat eivät esiinny aineistoissa omalla nimellään ja ainoat tiedot haastatelluista ovat sukupuoli ja ammattinimike. Tutkielmassani jätän myös haastateltavien sukupuolen mainitsematta.

4.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Diskurssianalyysi ei ole tarkkarajainen tutkimusmenetelmä, vaan sitä voidaan paremmin kuvata väljänä teoreettisena viitekehyksenä, joka mahdollistaa erilaisten tarkastelupisteiden ja menetelmällisten sovellusten käytön. Tämän viitekehyksen perustana on useita teoreettisia lähtöoletuksia. Ensimmäinen lähtöoletus on, että kielenkäyttö on sosiaalista todellisuutta rakentavaa. Toinen lähtöoletus on että, on olemassa lukuisia rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssystemejä. Kolmas lähtöoletus on, että merkityksellinen toiminta on sidoksissa kontekstiin. Neljäs lähtöoletus on, että toimijat kiinnittyvät näihin merkityssystemeihin. (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 21.)

Tutkimus on suuntautunut laadullisen tutkimuksen viitekehykseen. Diskurssianalyttinen tutkimusmenetelmä ei pyri tuottamaan absoluuttista totuutta, joka syrjäyttäisi muut tulkinnat, vaan se keskittyy painottamaan todellisuuden sosiaalista rakentumista (Juhila & Suoninen 1999, 235). Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä sopii aineiston ja aiheen käsittelyyn, koska kielenkäyttö voidaan nähdä käytäntönä, joka ei ainoastaan kuvaa maailmaa, "vaan myös merkityksellistää, järjestää, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuuttamme" (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 21). Diskurssianalyysi auttaa paljastamaan, miten kieli ja merkitykset rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tämä on erityisen tärkeää, kun tutkitaan abstrakteja käsitteitä, kuten osallisuutta ja integraatiota, jotka voivat saada erilaisia merkityksiä eri yhteiskunnallisissa

konteksteissa. Diskurssianalyysi mahdollistaa myös vallankäytön ja valtarakenteiden tunnistamisen. Voidaan tarkastella, miten eri ryhmät ja instituutiot vaikuttavat osallisuuden ja integraation diskursseihin ja miten vallankäyttö ilmenee kielellisesti.

Diskurssianalyysissä keskeisenä tarkastelun kohteena eivät ole yksittäiset yksilöt, vaan pikemminkin sosiaaliset käytännöt. Analyysissä kiinnitetään huomiota esimerkiksi yksilöiden kielenkäyttöön eri tilanteissa ja laaja-alaisiin merkityssysteemeihin, joita he tuottavat toiminnassaan. (Jokinen ym. 2016, 34.) Kielenkäyttö ja muu todellisuus ovat kiinteästi toisiinsa kietoutuneita: havainnoimme sekä konkreettisia että käsitteellisiä asioita erilaisten merkityssysteemien kautta (Jokinen ym. 2016, 22). Tutkimuksen kannalta on olennaista ymmärtää, miten kielenkäyttö rakentaa merkityksiä vastuusta osallisuudesta ja integraatiosta. Voidaan todeta, että kielenkäyttö ei ole pelkästään neutraali väline informaation välittämiseen, vaan se toimii aktiivisena osana sosiaalisen todellisuuden rakentumista. Kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisten haastatteluissa kielenkäyttö ilmentää heidän kulttuurisia merkityksiään, normejaan ja arvojaan. Lisäksi on keskeistä huomata, miten kielenkäyttö voi myös heijastaa mahdollisia ristiriitoja tai jännitteitä ammattilaisten käsityksissä. Esimerkiksi erilaiset painotukset ja sanavalinnat voivat paljastaa erilaisia näkökulmia vastuuseen liittyvissä kysymyksissä. Tutkimuksen myötä voidaan syventää ymmärrystä siitä, miten kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaiset hahmottavat vastuun osallisuudesta ja integraatiosta ja miten nämä käsitykset voivat vaikuttaa heidän toimintaansa käytännön tasolla.

Tutkimuksessani aloitin diskurssianalyysini ensiksi lukemalla aineiston monta kertaa läpi. Sen jälkeen rajasin aineistosta aiheeseen liittymättömät kommentit pois. Tämän jälkeen tunnistin aineistosta erilaisia puhetapoja ja näkökulmia sekä merkitsin ne aineistoon eri väreillä. Viimeisenä nimesin löytämäni diskurssit ja aloitin niiden analysoimisen. Seuraavaksi esittelen löytämäni diskurssit ja avaan niiden sisältöä tulokset- osassa.

5 Tulokset

Tässä kappaleessa esittelen analyysini tulokset. Ensiksi avaan, miten haastateltavat määrittelivät aineistossa osallisuutta ja integraatiota ja miten he kokivat näiden käsitteiden näkyvän työympäristössään. Tämän jälkeen esittelen löytämäni diskurssit osallisuuden ja integraation vastuun jakautumisen näkökulmasta.

Osallisuudesta ja kotoutumisesta kysyttäessä haastateltavat kuvasit käsitteiden sisältöä virallisen osallisuuspolitiikan sisältöä mukailien: kotoutuminen tarkoittaa sitä, että kotoutuja saa olla oma itsensä. Hänen ei tarvitse muuttua suomalaiseksi voidakseen olla, toimia, elää, vaikuttaa ja olla osallinen Suomessa. Kotoutumista kuvattiin kaksisuuntaisena ja elinikäisenä integraatioprosessina, jossa yhteiskunta ottaa yksilön vastaan ja tukee tätä kotoutumisprosessissa. Samaan aikaan yksilö itse määrittelee oman kotoutumisensa ja sen, mitä se hänelle tarkoittaa.

Aineistossa haastateltavat kokivat osallisuuden ja integraation näkyvän työympäristöissään siten, että kaikkien mielipiteitä kuunnellaan ja koulujen luokkajaossa ei eroteta maahanmuuttajataustaisia kantasuomalaisista lapsista. Ryhmyttäminen nähtiin keskeisenä toimenpiteenä integraation ja osallisuuden toteuttamisessa kouluissa.

Löysin aineistosta seuraavia sosiaalista todellisuutta rakentavia näkökulmia ja puhe-
tapoja:

1. osallisuuden ja integraation onnistuminen on yksilön omalla vastuulla
2. osallisuuden ja integraation haasteet liittyvät yksilön kulttuuriseen ja uskonnolliseen taustaan sekä puutteelliseen kielitaitoon
3. osallisuuden ja integraation onnistuminen tulkitaan pääasiallisesti yhteiskunnan ja yhteisöjen vastuuksi
4. osallisuuden ja integraation tärkein väline on kielen oppiminen
5. yhteisöllisyys ja vastavuoroisuus edistävät integraatiota ja osallisuutta parhaiten samoin lapsen voimavarojen ja tarpeiden huomioiminen

Näiden havaintojen perusteella nimesin kolme diskurssia: 1. Yksilöä vastuuttava diskurssi 2. Yhteisöjä vastuuttava diskurssi 3. Yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi.

5.1 Yksilöä vastuuttava diskurssi

Tässä diskurssissa koroistui yksilön vastuuttaminen, jossa osallisuuden ja integraation onnistuminen tai epäonnistuminen sidottiin arvioon, miten motivoitunut lapsi on integroitumaan ja sitoutunut oppimaan kielen. Lisäksi haastatteluissa merkityksellistettiin yksilön omasta kulttuurista kiinnipitäminen ja perinteiden vaaliminen integraation esteinä. Kielitaidon merkitys osallisuuden ja integraation onnistumisen mittarina tuli esiin kaikissa löytämissäni diskursseissa. Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa korostui ymmärtämättömyys lasten kielenoppimisen yksilöllisistä eroista sekä lapsen vastuuttaminen uuden kielen oppimisesta. Haastateltavien vastauksissa on selkeästi nähtävissä vallankäyttö arvioitaessa, että osa lapsista ei vain halua oppia kieltä tai kielenoppiminen nähtiin riippuvan lapsen motivaatiosta ja sitoutumisesta kielen oppimiseen. Koulun sekä kasvatus- ja sosiaali- ja alan ammattilaisten omaa roolia ja vastuuta kielenopetuksessa ja siihen kannustamisessa tai tukemisessa ei tuotu esille näissä puhetavoissa. Lasten taustatekijöitä ei huomioitu tai pohdittu osana kielen oppimisen haasteita.

”Ja kuitenkin tiedetään, että jos meinaa integroitua yhteiskuntaan, niin kyllä tää kieli nyt... Olkoonkin et suomen kieli on vaikea, niin kyllä tää nyt vaan pitäs tavalla tai toisella hallita...”

”Mä tapaan alakouluikäisiäkin lapsia jotka eivät yllättäen halua edes oppia suomenkieltä, että he koittaa sitten tulla toimeen englanninkielellä.”

Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa osallisuuden ja integraation onnistumisessa merkityksellistettiin lapsen oma aktiivisuus ja tahto integroitua sekä toimia kielen oppimisessa vastuullisesti. Puheessa painotettiin yksilön vastuuta ja aktiivisuutta kielen oppimiseen.

”Mun mielestä tää kotouttaminen tai kotouttamisen edistämiseen vaikuttaa siinä enemmän niin kuin asiakas itse ja hänen aktiivisuus siihen. Elikä mitä mä olen nähnyt nyt tässä, mä huomasin heti että kuten [puhujalla 2] sanoi, että vaikka kuinka yrität asiakkaan kanssa, tuntuu että siellä päässä on vaan lukko. Hän ei halua tai ei pysty, koska on paljon muutakin tekijää, että oppimisvaikeuksia tai psyykkisiä ongelmia tai ihan mitä vaan voi olla siellä. Mutta niitä asiakkaita, jotka haluavat oppia ja kyllä niitä on tosi paljon”

Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa löytyi myös puhetapoja, joissa lapsen kulttuurinen ja uskonnollinen tausta nähtiin esteeksi tai hidasteeksi integraatiolle ja osallisuudelle. Näissä puhetavoissa korostui etnosentrinen valtakulttuurin ajattelutapa sekä kulttuurisen relativismin puute haastateltavien maailmankatsomuksessa. Haastatteluissa nähtiin negatiivisena esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten lasten vanhempien näkemykset koulutuksesta, uskonnollisten perinteiden noudattaminen ja sukupuoliroolien erilaisuus verrattuna Suomen sukupuoliroolikäsitykseen. Tämän diskurssin vastadiskurssina toimi haastateltavien määritelmät osallisuudella ja integraatiolle. Niissä korostettiin, että osallisuus ja integraatio ei ole sitä, että ihmisen täytyy muuttua suomalaiseksi ja unohtaa oma kulttuurinen tausta, vaan se, että yksilö saa osallistua yhteiskuntaan omista lähtökohdistaan määritellen itse, mitä kotoutumien hänelle tarkoittaa. Tässä vastadiskurssissa haastattelijat kiinnittyivät kotoutumisen virallisiin merkityssäilytöihin.

Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa kulttuuristen ja uskonnollisten käytäntöjen nähtiin vaikeuttavan lapsen arkea ja sopeutumista esimerkiksi koulussa.

”... kyllä mä sitä ihmettelen kovasti, että se uskonto menee oman terveyden ja koulumenestyksenkin ohi, mutta joillekin ihmisille maailmassa tämmöset hengelliset asiat on tärkeämpi kun meille tiedeuskovaisille.”

”...mutta lähinnä mä ajattelen että se kohdistuu oppilaisiin että eivät voi mennä uimaan sekasakeissa ja muuta. Että se on enemmän oppilaille se harmi, tai vanhemmat pakottaa yheksänvuotiaansa valitsemaan että haluutko käyttää huivia ja sit kun sä oot yheksänvuotiaana valinnu, niin sit sun pitää käyttää sitä lopun ikääs. Että ne enemmänkin rajottaa omia lapsiaan”

Yllä olevissa aineistosta nostetuissa lainauksissa haastateltava luovat myös vastakkainasettelua ja käyttävät eronteon puhuntaa ”me tiedeuskovaiset” vs. ”ne hengelliset”. Kulttuurinen sensitiivisyys puuttuu ja esimerkiksi ymmärrys siitä, että uskonnollisuus ei sulje pois tieteeseen uskomista. Diskurssissa korostuu ennakkoluulot ja tietämättömyys. Haastateltavat luovat sosiaalista todellisuutta, jossa lasten uskonto- ja kulttuuritausta ovat este koulumenestykselle. Haastateltavat eivät näe tai ymmärrä antaa lapsen kulttuurille ja uskonnolle merkitystä eivätkä ymmärrä niiden merkityksellisyttä lapselle. Lisäksi haastateltavien näkemykset ovat tutkimustiedon kanssa ristiriidassa; Esimerkiksi koulun sitoutuminen inklusiivisuuteen merkitsee sitä, että jokainen oppilas tuntee itsensä tervetulleeksi ja arvostetuksi omana itsenään (Alisaari ym. 2022,

29). Inklusiivisuus ei rajoitu vain siihen, että oppilaat tunnistetaan yksilöinä, vaan se liittyy myös kulttuuriseen monimuotoisuuteen. Koulun tehtävänä on luoda tila, jossa erilaiset kulttuurit, taustat ja näkökulmat voivat kukoistaa. Tämä ei merkitse kulttuurien sulauttamista homogeeniseksi kokonaisuudeksi, vaan pikemminkin niiden rikastuttamista ja vuorovaikutusta. Inklusiivisuus ei edellytä, että kaikkien pitäisi olla samanlaisia, vaan se korostaa arvokkuutta moninaisuudessa.

5.2 Yhteisöjä vastuuttava diskurssi

Tässä diskurssissa kuten tämän tutkielman teoreettisessa orientaatiossa osallisuuden ja integraation toteutumisessa tärkeäksi arvioitiin yhteenkuuluvuuden tunne ja suomalaisen yhteisön hyväksyntä ja osallistavuus. Vastavuoroisuuden ja yhteisöllisyyden tärkeys korostui tässä diskurssissa; osallisuuden ja integraation onnistumisen nähtiin olevan sekä kantasuomalaisen - että maahanmuuttajataustaisen yhteisön yhteinen vastuu. Yhteisöjen vastuudiskurssissa korostettiin myös vapaa-ajan toimintojen tärkeyttä integraation edistämiseksi. Haastatteluissa mainittiin esimerkiksi joukkuelajit ja niiden tarjoama mahdollisuus maahanmuuttajataustaisille ja kantasuomalaisille lapsille tutustua toisiinsa. Kotoutumisen identiteetti ulottuvuuden toteutumiselle nähtiin keskeiseksi kantaväestön hyväksyntä.

”Miten he vois niin kun integroitua yhteiskuntaan? Urheilu on ollu aika paljon se. Mä oon itte nähny näitä jotka on otetut jalkapallojoukkueisiin, yleisurheilujuttuihin niin kun mukaan, että... Mutta sekin... Se koskee vaan muutamaa, että ei valitettavasti kaikkia. Se vaatii tietysti maahanmuuttajilta omaa intohimoo ja aktiivisuutta ja tahtoa ja sitten tietysti meiltä kantasuomalaisilta jotka on jo asuttu täällä, niin halua ottaa niin kun porukka vastaan, että kyllä tuo voi meidän joukkueeseen tai ryhmään tai mihinkä hyvänsä..”

Yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissa korostui se, että olisi tärkeää, että maahanmuuttajataustaiset lapset ja kantasuomalaiset lapset vuorovaikuttavat keskenään. Haastateltavat mainitsivat, että usein tapahtuu jakautumista maahanmuuttajataustaisten lasten ja kantasuomalaisien lasten erillisiin ryhmiin. Haastateltavat arvioivat, että osallisuuden ja integraation kannalta olisi tärkeää, että molemmat yhteisöt pyrkivät yhteisöön. Tämä yhteisöjä vastuuttava diskurssi toimii vastadiskurssina yksilöä vastuuttavalle diskurssille ja siihen sisältyvään näkemykseen, että yksilön kulttuurinen tausta

estäisi osallisuuden ja integraation toteutumista. Yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissa korostui yhteisvastuu, oman kulttuurin säilyttämisen mahdollisuus ja kaikkien kulttuurien kunnioittaminen.

”...nuoret meiltäkin paljon on [lähiseudulla] sitten omien maanmiestensä kanssa, niin mä jotenkin näkisin, että jos mietitään yhteiskunnan näkökantilta, ni olis kauheen tärkeitä kuitenkin, että maahanmuuttajat vois enemmän ihan niinkun integroitua tähän suomalaiseen yhteiskuntaan, et he olis enemmän osana meitä suomalaisia, eikä siten taas enemmän niissä omissa yhteisöissään. Että toki ymmärrän, että he näin toimii, mutta mun mielestä se ois kaikkien kannalta kauheen hedelmällistä, että olis myöskin enemmän yhteydessä meihin, ja joka tarkoittaa myöskin sitä, että meidän pitäis olla enemmän yhteydessä heihin ja jotenkin saada sitä enemmän näkyväks ja saada heitä paremmin tähän yhteiskuntaan.”

”Ja sitten taas toisaalta se semmonen kotoutuminen, että ei kaikki... Ei tarvii niin kun missään nimessä suomalaistaa itseensä joka suhteessa, että voi tavallaan antaa niitten ihanien asioiden kulttuurissa kukkia, että me voidaan ottaa jotain niiden maahanmuuttajien kulttuurista ja sitten taas he voi ottaa mitä haluaa meidän kulttuurista. Et jotenkin semmonen rauhallinen yhteiselo vois olla tavoitteena.”

Yhteisöjen vastuuta korostavassa diskurssissa nousi esiin vapaa-ajantoimintojen merkitys integraation ja osallisuuden onnistumisessa. Haastateltavat painottivat koulupäivien jälkeen oppilaiden mahdollisuuksia osallistua vapaa-ajantoimintoihin. Koulupäivät ja vietetty aika vastaanottokeskuksissa nähtiin vain integraation osatekijänä ja vapaa-ajan harrastuksissa luodut sosiaaliset verkostot arvioitiin keskeisenä integraation ja osallisuuden kannalta. Tähän liittyen haastateltavat nostivat huolenaiheeksi vapaa-ajantoimintojen, esimerkiksi joukkuelajien kustannukset. Haastateltavat näkivät, että olisi yhteisöjen vastuulla järjestää edullisempia tai ilmaisia vapaa-ajantoimintoja. Haastateltavat ehdottivat ratkaisuksi vapaaehtoistoimintaa, johon osallistuisivat sekä kansuomalaiset että maahanmuuttajataustaiset.

”Me ajatellaan, että integroituminen tai sopeutuminen tapahtuu meidän toiminnan ulkopuolella, että niitä harrastuksia on, kavereita, verkostoja luodaan. Meidän toiminta tarjoaa vaan semmosii työkaluja, millä päästä eteenpäin.”

”Joo, se on totta että toi harrastustoiminta varmaan toimis niin kun kotouttamisessa aika hyvin, et sitä kautta kun saa suomalaisia kontakteja ja muuta, niin myös kielen oppiminen nopeutuu

huomattavasti ja muuta, että semmosia matalan kynnyksen harrastustoimintoja ois kyllä laadasta laitaan ihan tarve saada”

”Ei tää itse asiassa kovin monimutkasta oo, mutta siihen vaan tarvitaan vähän niin kun järjestyjä ja monen hyvää tahtoa - myös niin kun maahanmuuttajaperheitten omaa, että se on aika merkittävä.”

Näissä diskursseissa merkityksellistetään joukkoon kuulumisen ja yhteenkuuluvuuden kokemus, joka liittyy hyväksytyksi tulemiseen ja ryhmään integroitumiseen on tärkeää yksilön hyvinvoinnin kannalta.

5.3 Yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi

Tässä diskurssissa päävastuu lasten integraatiosta ja osallisuudesta kohdentui yhteiskunnalle. Haastateltavat vastuuttivat eri instituutioita ja niiden käytäntöjä osallisuuden ja integraation edistämiseksi. Palvelurakenteiden ja tukipalvelujen kehittäminen, turvapaikkaprosessin nopeuttaminen, kielitaitovaatimusten löysentäminen ja rahallinen tuki valtiolta vapaa-ajan toimintoihin nousivat useissa haastatteluissa esiin. Useissa haastatteluissa puhuttiin myös siitä, kuinka tärkeää on ottaa huomioon maahanmuuttajataustaisten lasten yksilölliset lähtökohdat esimerkiksi koulunkäyntiin liittyvissä asioissa.

Haastatteluissa maahanmuuttajataustaisten lasten vanhempien informointi erilaisista yhteiskunnallisista ja kulttuurisista käytännöistä sekä vanhempien kielitaidon tukeminen nähtiin lasten osallisuutta ja integraatiota edistäviksi. Tässä diskurssissa yhteiskunnan tarjoamat tukipalvelut maahanmuuttajataustaisten lasten vanhemmille olivat keskeisessä roolissa. Osallisuuden onnistumisen kannalta kulttuurinen ja sosiaalinen kompetenssi on tärkeässä asemassa ja sen nähtiin aineistossa mahdollistuvan, jos tuki- ja ohjauspalveluissa keskitytään edellä mainittuihin asioihin. Vastuu osallisuudesta ja integraatiosta on tässä diskurssissa vahvasti yhteiskunnalla. Palvelurakenteiden nähtiin vaikuttavan siihen, miten paljon maahanmuuttajataustaiset henkilöt saavat tietoa elämästä Suomessa sekä kuinka hyvin heidän kielitaitonsa kehittämistä ja sopeutumista uuteen ympäristöön tuetaan.

”Mun mielestä tavallaan kun lapset elää aina perheissä, niin se että ne perheen vanhemmat sais asiallista kotouttamista riippumatta siitä että mistä syystä he ovat Suomeen tulleet. Eli vanhemmat sais riittävän kielitaidon ja riittävästi tietoa suomalaisesta kulttuurista. Eli musta se lähtee siitä vanhempien valistamisesta se koko projekti liikkeelle.”

”Tavallaan jos se palvelurakenne on kunnossa ja vanhemmat kokee saavansa erilaisiin tukea ja apua ja kädestä pitäen näyttämälläkin, niin tietenkin se vie asioita eteenpäin”

Kielitaidon tärkeys osallisuuden ja integraation etenemisessä korostui myös tässä diskurssissa. Yhteiskuntaa vastuutettiin kritisoidulla nykyisiä kielitaitovaatimuksia. Kielitaitovaatimusten nähtiin olevan osallisuuden ja integraation esteenä, koska liian korkeat kielitaitovaatimukset hidastavat ja estävät maahanmuuttajataustaisen henkilön koulumaailmaan tai työelämään siirtymisen.

” Sitten mä ajattelen että kielitaitovaatimuksia pitäis tietyllä tavalla vähän Suomessa kyllä löysentää just sen takia koska joittenkin ihmisten on todella vaikea oppia suomen kieltä. Moniin tehtäviin riittää vähäempikin kielitaito. Eli tämmösissä kohissa mä aattelin että maahanmuuttajaa vois tulla vastaan ja mitä nopeemmin lapset pääsee kouluun ja aikuiset ihmiset töihin, niin sitä paremmin ne kaikki tänne kotoutuu”

Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa useat haastateltavat näkivät merkittävänä rakenteellisena osallisuuden ja integraation esteenä turvapaikkaprosessien hitauden ja monimutkaisuuden. Haastateltavat pitivät kohtuuttomana, että lapset joutuvat elämään epätietoisuudessa ja odottamaan pitkiä aikoja turvapaikkapäätöstä. Tämän epätietoisuudessa elämisen nähtiin olevan epäoikeudenmukainen lapsen osallisuudelle ja integraatiolle. Lapsen voi olla vaikea motivoitua ja keskittyä esimerkiksi koulunkäyntiin, kun tulevaisuudesta ei ole varmuutta. Tämä puhetapa toimi vastadiskurssina yksilöä vastuuttavalle diskurssille, jossa vastuu motivaatiosta nähtiin olevan yksilöstä kiinni ilman taustatekijöiden huomioimista. Turvapaikka-prosessien toivottiin rakenteellisia muutoksia, jotta turvattomuusriskit lapsien hyvinvoinnille voidaan minimoida.

”Sen mä varmaan sanoinkin tos jo heti kärkeen, et ihan ensimmäiseksi tää prosessi tähän turvapaikkapäätöksen saamiseen etenkin alaikästen kohdalla lyhenis niin paljon, kun mahdollista. Pidän sitä ihan kohtuuttomana tilanteena et sellasessa epätietoisuudessa edellytetään ja oletetaan että jaksetaan asettua täällä kouluun ja käydä sitä koulua ja opetella uusi kieli. Se tuntuu ihan käsittämättömän raskaalta tilanteelta. Etenkin jos se jatkuu vuosia ja

mennään vastaanottokeskuksesta toiseen ja eri kaupunkiin ja eri kouluun ja tämmösiäkin lapsia ja nuoria oon tavannu, joilla on tämmöstä taustaa. Niin siinä ei tunnu olevan mitään järkeä, en käsitä miksi ei sitä voi hoitaa jotenkin toisella lailla.”

Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa haastateltavat nostivat esiin myös koulun roolin instituutiona maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuuden ja integraation onnistumisen kannalta. Koulukäytäntöjen ja oppimisen tukemisen nähtiin olevan merkittävässä roolissa. Tässä diskurssissa painotettiin sitä, että esimerkiksi koulunkäynnissä ja koko integraatioprosessissa täytyisi ottaa huomioon lasten yksilöllisyys eli heidän yksilölliset tarpeensa, vahvuudet, toiveet ja haasteet.

”Jos saatais sitä oppimista tuettua ja sitä kautta liittyy kotoutumiseenkin että tavallaan koulu on kuitenkin sellanen keskeinen instituutio Suomessa monella tapaa että tämän kautta ohjautuu paljon tukipalveluita perheille.”

Koulun rooli on keskeinen lapsen osallisuuden ja integraation kannalta: esimerkiksi opettajan päivittäiset toimet ja ratkaisut, kuten esimerkiksi pedagogiset valinnat, voivat vaikuttaa piilossa oleviin rasistisiin rakenteisiin joko niitä tukemalla tai niitä purkamalla. Nämä valinnat sisältävät esimerkiksi sen, millaisin sanoin asioista puhutaan ja miten eri kielten käyttöön suhtaudutaan. (Alisaari ym. 2022, 29.) Koulu on merkittävässä roolissa lapsen sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa.

Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa vapaa-ajan toiminnot nähtiin oleellisena osallisuuden ja integraation kannalta, kuten yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissakin. Lisäksi vapaa-ajantoiminnan mahdollistamiseksi vaadittiin valtiolta taloudellista tukea perheille. Tässä diskurssissa koulun jälkeisen toiminnan puuttuminen nähtiin osallisuuden ja integraation uhkana. Vapaa-ajantoimintojen järjestämiseen toivottiin rakenteellista muutosta.

” valtiolle vois lähettää niitä terveisiä, että ylipäätään siis kaikkia lasten harrastustoimintoja vois tukea valtio enemmän, että myös suomalaisilla vähävarasilla ois varaa niihin. Olihan siitä jotain näistä iltapäivätoiminnoista, kun tää on kans hullu tää koko harrastussysteemi ja vanhemmille mahdoton rumba kuljetella sitten, että se ois jotenkin integroituna siihen koulupäivän jälkeiseen aikaan, että tämmöstä toivomusta itellä on ollu.”

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkielmassani olen analysoinut kasvatus- ja sosiaalialan ammattilaisten haastattelujen kautta maahanmuuttajataustaisten lasten osallisuutta ja integraatiota. Nostin aiheistosta esiin kolme diskurssia: yksilöä vastuuttava diskurssi, yhteisöjä vastuuttava diskurssi ja yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi. Diskurssit olivat osittain päällekkäisiä ja niissä puhuttiin samoista teemoista ja aihepiireistä, kuten esimerkiksi kotoutumismotivaatiosta, kielitaidosta sekä vapaa-ajan toiminnoista.

Yksilöä vastuuttavassa diskurssissa motivaatio nähtiin lähinnä yksilön oman halun ja tahdon määrittämänä asiana, kun taas yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa motivaatioon vaikuttavana tekijänä nähtiin turvapaikkaprosessin epäoikeudenmukaisena koetut käytännöt. Samanlainen ilmiö oli havaittavissa kielitaidosta puhuttaessa: yksilöä vastuuttavassa diskurssissa kielen oppimisen tai oppimattomuuden nähtiin olevan kiinni lapsen omasta halusta ja motivaatiosta, kun taas yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissa kielitaidon oppiminen yhdistettiin yhteisöjen luomiin sosiaalisiin verkostoihin ja mahdollisuuteen osallistua kantasuomalaisten kanssa samoihin vapaa-ajantoimintoihin. Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa kielitaidon kehittymisen nähtiin olevan palvelurakenteen ja tukipalvelujen vastuualueella.

Yhteisöjä vastuuttavan diskurssin sekä yhteiskuntaa vastuuttavan diskurssin näkemyksiä tukee vahvasti myös tutkimustieto; kielitaito on keskeisessä roolissa kotoutumisen onnistumisessa. On tärkeää, että sekä ympäristön kieli että äidinkieli kehittyvät, koska oman äidinkielen käyttäminen vaikuttaa myönteisesti oppimistuloksiin. Kielten kehityksen kannalta on keskeistä kuulua yhteisöön, sillä kieliyhteisön jäsenyys mahdollistaa kielen oppimisen kannalta tärkeän sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kielenkäytön arkipäivän tilanteissa. Yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua yhteisön kielellisiin käytänteisiin vahvistavat yksilön osallisuutta ja toimijuutta. Toisaalta vapaa-ajan kontaktit koulun opetuskielen puhujiin ovat merkittäviä kielen kehittymisen kannalta (Ali-saari ym. 2022, 29).

Vapaa-ajan toiminnoista puhuttaessa yhteisöjä vastuuttava diskurssi sekä yhteiskuntaa vastuuttava diskurssi rakentuivat kilpaileviksi diskursseiksi: yhteisöjä vastuuttavassa diskurssissa korostettiin kantasuomalaisten ja maahanmuuttajataustaisten yhtei-

söjen yhteisvastuuta lasten vapaa-ajan toimintojen järjestämiseen. Yhteiskuntaa vastuuttavassa diskurssissa vapaa-ajan toimintojen järjestämiseen toivottiin rakenteellisia muutoksia, kuten esimerkiksi niiden integroimista koulun toimintaan sekä rahallista tukea valtiolta lasten harrastustoimintaan.

Yksilöä vastuuttavissa haastatteluissa oli havaittavissa etnosentristä ajattelua, ennakkoluuloja ja tietämättömyyttä. Tässä puhettavassa ammattilaiset näkivät lapsen kulttuurisen ja uskonnollisen taustan olevan esteenä lapsen osallisuudelle ja integraatiolle uudessa toimintaympäristössä. Tässä diskurssissa esiintyvät puhettavat, painotukset sekä sanavalinnat rakentavat, uusintavat ja merkityksellistävät sosiaalista todellisuutta. Diskurssianalyysin avulla haastatteluista tulee näkyväksi kielenkäytöstä heijastuvat normit ja arvot kasvatusta ja sosiaalialan ammattilaisten puheiden taustalla.

Kaikissa diskursseissa huomioni kiinnittyi erityisesti siihen, että kukaan kasvatusta ja sosiaalialan ammattilaisista ei identifioinut vastuuta lasten osallisuudesta ja integraatiosta heille itselleen julkisen instituution ammatillisina toimijoina. Vastuu ulkoistettiin kaikissa diskursseissa joko yksilölle, yhteisöille tai yhteiskunnalle. Osallisuuden ja integraation tukemisen kuuluessa haastateltavien työkuvaan tämä oli yllättävää ja mielenkiintoista. Osallisuuden ja integraation edistämistä ei tarkasteltu osana omaa professiota tai siihen kuuluvia työtehtäviä, eikä suhteessa edustamaansa instituutioon. Sen sijaan vastuu projisoitiin muille tahoille. Vastuu ulkoistettiin usein abstrakteille tahoille, kuten esimerkiksi yhteiskunnalle ja palvelujärjestelmille. Kaikissa diskursseissa näkyi vahvasti etäännyttävä puhetapa ja kiinnittyminen laajempiin kotoutumisen ammatillisen puhunnan ja kotouttamispolitiikan merkityssysteemeihin. Tämä oli yllättävää, koska kotoutuminen tapahtuu paikallisella tasolla asuinyhteisöissä, kouluissa, päiväkodeissa, järjestöissä ja palveluissa.

Jäin pohtimaan yleisesti ja jatkotutkimuksen kohteena seuraavia kysymyksiä:

- miten kasvatusta ja sosiaalialan ammattilaisten asenteet ja ennakkoluulot vaikuttavat maahanmuuttajataustaisten lasten tosiasialliseen integraatioon ja osallisuuden ja maahanmuuttajataustaisten lasten kokemuksiin näissä kohtaamisissa, joissa ammattilaisten taustalla olevat ennakkoluulot heijastuvat työtöteeseen ja lapsen kohtaamiseen?

- Lisäksi tutkimukseni taustaluvussa esiin tuodut tutkimukset rasismin ja syrjinnän vaikutuksista maahanmuuttajataustaisten lasten hyvinvointiin voisivat ohjata lisätutkimusta siihen, kuinka nämä rasismin kokemukset – esimerkiksi mediassa näkyvä rasismi vaikuttaa maahanmuuttajataustaisten lasten kokemuksiin turvallisista ja osallistavista kasvuympäristöistä?
- Tutkielmassani yksilöä vastuuttavan diskurssin kohdalla heräsi kysymys mitä lapsinäkökulma voisi tarkoittaa kotouttamisessa ja kotoutumisessa ja miten niissä pitäisi huomioida lasten kokonaisvaltainen hyvinvointi ja terveys?
- Ammatillisten valtarakenteiden osalta jäin pohtimaan millaista tietoa, tietoisuutta ja osaamista eri viranomaiset tarvitsevat maahanmuuttajataustaisten lasten kotoutumisen ja osallisuuden edistämiseksi ja onko normikriittistä ja kulttuurisensitiivistä tietoisuutta edistävää koulutusta tarjolla eri ammattiryhmille?
- Miten palvelunohjaus rakentuu lasten ja nuorten kotouttamisessa ja miten varhaisella vastaantulolla voidaan tunnistaa lapsia, joilla on oppimis- ja/tai keskittymisvaikeuksia ja kannustaa heitä kielen oppimisessa?

Lähteet

Ager, Alastair & Strang, Alison (2008) Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. Volume 21, Issue 2. 166–191.

Alisaari, Jenni & Kaukko, Mervi & Heikkola, Leena-Maria (2022) Kotoutuminen, kuuluvuus, kielitaito ja kaverit – Opetushenkilöstön huolenilmauksia maahanmuuttotaustaisten oppilaiden osaamisesta ja mahdollisuuksista.

Barnombudsmannen (2021) Om barn och ungas utsatthet för rasism.

Bäcklund, Pia & Kallio, Kirsi Pauliina (2012) Poliittinen toimijuus julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa osallistumisretoriikassa. *Alue & Ympäristö*, 41 (1), 40–53.

Eid, Mona & Castaneda, Anu (2023) Ulkomaalaistaustaisen nuorten hyvinvointi tutkimusten ja tilastojen valossa. *Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 73/2023*.

Helsingin kaupungin tilastokeskus (2023): Helsinki lukuina 2023.

Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajan vastastrategiat. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 134–154.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*.

Jenkins, Richard (2014) *Social identity*.

Kannisto, Tarna (2019) *Multiculturalism in education and political philosophy*.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2010/20101386>

Lindbland, Michael (2016): De förstod aldrig min historia. Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergången mellan skola och arbete. Institution för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet.

Salasuo, Mikko (2020) Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus.

Sipinen, Josefina (2021), Maahan muuttaneiden kokonaisvaltainen kotoutuminen edellyttää myös poliittista osallisuutta. Poliitikka, 63(3).

Suomen Lääkärilehti 2022:77 www.laakarilehti.fi/e32695

Talentia 2022. <https://www.talentia.fi/koulukuraattorit/uutiset/kuraattorin-ja-vastaa-van-kuraattorin-tehtavankuvat-ajan-tasalle/>

Tilastokeskus Muuttoliike 2022, Tiedote 5/2023.

Tilastokeskus (Tiedote 5/2023).

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021) Kotoutumisen osaamiskeskus. www.kotoutuminen.fi

Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma, Valtioneuvoston periaatepäätös.

Vårdanalys (2018) Lika läge för alla? Om omotiverade skillnader inom den sociala barn- och ungdomsvården.